

ӘОЖ: 930.85

**МҰХАММЕД АБДОНЫҢ ИСЛАМ ДІНІНІҢ ҚОҒАМ МЕН ХАЛЫҚ
ТАРИХЫНДАҒЫ ШЕШУШІ РӨЛІ ТУРАЛЫ КӨЗҚАРАСТАРЫ**

Акылбеков Арман Акылбекұлы

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті Шығыстану
кафедрасының 4 Курс студенті, Нұрсұлтан,
Қазақстан.

Ғылыми жетекшісі – Азмуханова А.М

Мұхаммед Абдо (араб. محمد عبده; 1849-1905) - мысырлық қоғам және діни қайраткер, либералды реформатор, Ислам модернизмінің негізін қалаушы. Египеттің бас мүфтиі (1899-1905). Джамал ад-дина Әл-Ауғанидің шәкірті және серігі. Шариғат, білім беру жүйесі және т. б. реформалар туралы жұмыстардың авторы.

Мұхаммед Абдоның замандастарының ешқайсысы XX ғасырдағы Египеттің қоғамдық және зияткерлік өміріне соншалықты үлкен және терең әсер еткен жоқ. Абдоның доктринасы мен әлеуметтік қызметі бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді және ислам әлемінде үлкен қызығушылық тудырады. Египет революциясының ең маңызды құжаты - 21 жылы 1962 Мамырда ұсынылған "Хартия". Президент Гамаль Абдель Насер империалистердің тоқырау уақыты ретінде сипатталған XIX-XX ғасырлар кезеңі іс жүзінде Египет тарихындағы ең жемісті кезең - рухани әлеуетті іздеу және жаңа күрес үшін энергия жинақтау кезеңі болғанын атап өтті.

Дәл осы кезде Мұхаммед Абдо діни Реформацияны шақыру арқылы өз дауысын көтерді (Өл-Мисак, 1962, 30-бет). Египет пен ислам тарихында Абдо Германия мен христиандықтағы Лютер сияқты рөл атқарды, бірақ олардың миссиялары әртүрлі тарихи жағдайларда өтті және төрт ғасыр бойы бөлінді. Католицизм догмаларын Киелі кітаптың сөздерімен қабылдамаған Лютер сияқты, Абдо Тааклид¹-ді Құранның ережелеріне сілтеме жасай отырып сынға алды. Ең бастысы: олардың реформалық қызметі ой еркіндігі мен ақыл-ойдың босатылуына ықпал етті.

Имам Мұхаммед Абдо жаңа заманның ең жарқын реформаторларының бірі болып саналады. Ол араб халқының ұлттық сана-сезімін жандандыруға, оның менталитетін өзгертуге, ислам әлемін тұтасымен түсінген тоқырау, инерция және тоқырау кезінде қалыптасқан ғасырлар бойғы рейдтен халықтық сананы тазартуға баға жетпес үлес қосты. Абдо (таклид) кейінгі діни билікті ұстанудан бас тартты және оған ижтихадпен және өте кең түсіндірмеде қарсы болды. Ол ижтихадтың қайта жандануы мұсылман құқығына уақыт талабына сай болуға, қоғамның дамуына байланысты экономикалық, саяси, мәдени және т.б. өзгерістерге жедел және жан-жақты жауап беруге мүмкіндік беретініне сенімді болды. Оның пікірінше, әр тарихи кезең үшін белгілі бір уақыт шарттарына сәйкес келетін Құранды түсіндіру қажет. Реформатор адамның ақыл-ойының ұлылығы, әлемнің танымы және оның даму заңдары туралы тезис ұсынды. Саяси тұрғыдан алғанда, Абдо Исламның таралу елдерінің конфедерациясын жақтап, халифатты қайта құрды. Кейбір теологиялық мәселелер бойынша ол Ибн Таймиядан ақпарат алып, Құран мен хадистердің мәтініне сөзсіз артықшылық берді. Абдо-қазіргі заманғы ең беделді тафсирлердің бірі, "Рисаля ат-таухид" ("монотеизмнің Жолдауы"), сондай-ақ мұсылман құқығының, білім беру жүйесінің және т.б. реформаларына арналған зерттеулердің авторы

Мұхаммед Абдо діннің қоғам мен халықтар тарихындағы шешуші рөлі, исламның бүкіл әлемге таралуға арналған ерекше миссиясы туралы идеяны мойындаудан басталды. Устаз исламның әмбебаптығын атап өтті, ол өзінің бастапқы түрінде барлық елдер мен халықтарға, олардың даму сатысына қарамастан, қолайлы. Сонымен қатар, ол ерте дәуірдің "шынайы исламын" білдірді, кейінгі қабаттармен боялмады. Халифат дәуірінде араб қоғамының тез көтерілуін қамтамасыз етудегі исламның шешуші рөлі туралы түсінігін растау үшін шейх және оның ізбасарлары "Құдайдың шынайы дінін" қабылдау арқылы ғана артта қалған, джахилиандық (пұтқа табынушы) варварлық араб қоғамы, тіпті мемлекеттілігі де жоқ, қысқа тарихи кезеңдерде әлемдік өркениет пен мәдениеттің шыңына жетіп, орта ғасырлардағы ұлы империялардың бірін құрғанын атап өтті [Абдо, 1923, Б.63-74, 105, 128; Малюковский, 1959, Б. 134-137; Левин, 1979, с. 197].

Абдо Доктринасындағы ең революциялық қадам-оның Құранды түсіндіруі. Ұстазының адам ақылының ұлылығы туралы және Исламды қазіргі жағдайларға бейімдеу қажеттілігі туралы идеяларын дамыта және тереңдете отырып, Абдо таклидті сынға алды, Ислам доктринасы мен құқығын ортағасырлық теологтар бір рет тұжырымдады деген православиелік көзқарасты батыл қабылдамады және X ғасырда жабылған "ижтихад есіктерін" ашуды талап етті., яғни. мужтахидтің (теолог) жазбаларды түсіндіру және фикх⁷ және жаңа ижма (биліктің бірауызды келісімі) мәселелері бойынша уақыт талабына сәйкес шешім қабылдау құқығы. Басқаша айтқанда, ол әр ұрпақтың діннің бастапқы көздеріне қайта оралу және оларды

өздерінің дүниетанымына сәйкес өзгерген жағдайлар аясында түсіндіру құқығын жақтады [16].

Устаз былай деп жазды: "Ислам адамдардың жүрегін әкелердің әдет-ғұрпы мен практикасына деген ерекше сүйіспеншілігінен айырды... ол ата-бабаларының сөздерін соқыр қабылдағандарды ақымақтық және ұқыпсыздық деп анықтады және уақыт бойынша үлкендік білімнің белгісі де, Ақыл мен даналықтың артықшылығы да емес екендігіне назар аударды. Шынында да, - деп қорытындылады Абдо, - кейінгі ұрпақ өткен оқиғаларды біледі және ата-бабалары жасай алмайтын сабақтарды қолдана отырып, олар туралы ойлануға мүмкіндік алады" [Абдо, 1923, 176-177 Б.]. Сафран исламның қарапайым және еліктіргіш тұжырымдамасын мұздатылған және өзгермейтін ілім және Құдай заңы ретінде неғұрлым күрделі және қауіпті ілімнің пайдасына өзгертті. Ол Құранның абсолютті ақиқатына сенді, бірақ бұл шындықты түсіну ақылға негізделді [safran, 1961, б.64].

Устаз ижтихадты тиімді түрде жандандырып қана қоймай, кейінгі ұрпақтардың Исламның шығу тегіне оралу құқығын негіздеді, сонымен бірге діннің негізгі көздерін бағалауда православиелік көзқарастардан түбегейлі бөлінді: бірінші кезектегі Құран толық мойындалды; Сүннетке (Пайғамбардың дәстүрі) келетін болсақ, имам оның аз ғана бөлігін шынайы деп таныды. Көптеген хадистерді канондық православие деп санаған шейх кеш жалған ендірмелер санатына жатқызған [Абдо, 1923, 224 б.]. Сүннеттің құндылығы пайғамбарлық тұжырымдамасымен едәуір құлдырады, оған сәйкес Мұхаммед пайғамбардың (және одан да көп басқа пайғамбарлардың) мінсіздігі оның Құдайдың хабарын таратушы миссиясымен шектелді [Абдо, 1923, 224 б.]. Бұл функциядан тыс, Мұхаммед әйгілі қайраткер болса да, Шейхтің пікірінше, сәтсіздіктер мен қателіктерге жат емес қарапайым адам болған. Устаз Мұхаммедтің ірі әлеуметтік-саяси-этикалық реформатор ретіндегі экстрадициялық қызметін жоғары бағалағанмен, оның пікірінше, бұл ғибадат етуге негіз болған жоқ. Сондықтан, Ханбалиттерден, ваххабиттерден және басқа пуритандардан кейін устаз және оның ізбасарлары ағымдардың, түсіндірулер мен секталардың, сондай-ақ әулиелердің табынуының заңдылығын, тіпті XVI-XVII ғасырдың басында жарияланған "Мәуліт ан-наби" (Мұхаммед пайғамбардың туған күні) көпшілікке танымал болды. Осман империясының ресми мерекесі [17].

Абдо ілімінде дін мен ақылдың (ғылымның) өзара әрекеттесу мәселесі маңызды орын алды. Ең өз негізде, оның көзқарас, бұл мәселе сүйенді қарау осы қарым-қатынастардың ретінде-біріне оңтайлы әсер етуі, ол жеке күтім көрсетеді табиғатты адам ретінде мәнін мыслящего және чувствующего. Аянның ұлылығына терең сенетін Устаз исламды қорғауға және сонымен бірге оны қазіргі ғылыммен татуластыруға, сенім - тавхидтің (Құдайдың бірлігі) бастапқы тазалығы мен қарапайымдылығын сақтауға және Құран мен қазіргі рационализмнің симбиозына қол жеткізуге тырысты. Ол дұрыс түсінілген білім мен дін бір-біріне қайшы келмейтініне сенімді болды. Бір жағынан, имамның алдында Алланың еркін білдіруді, Құдайға ұнамды моральдық-этикалық нормаларды ұстануды, ақыл - ойдың адасуын болдырмауды, екінші жағынан, Еуропада басталып, бүкіл әлемге айналған қазіргі өркениеттің қайтымсыз қозғалысын талап ететін Ислам тұрды.

Мұсылмандар, егер олар артта қалуды жеңіп, прогреске қол жеткізгісі келсе, оларды елемеуге болмайды. Шейх пен оның ізбасарлары діни және ғылыми дүниетанымдарды татуластыруға тырысып, әрбір жаңа ғылыми жаңалық Құранның білімнің шексіз мүмкіндіктері алдын-ала анықталған ережелерін растайды деп сендірді. Модернисттер (шейх және оның ізбасарлары) ғылым Құдайдың аянына қайшы келмейді және оның жетістіктерін мұсылмандардың қасиетті кітабы күтеді; ғылым өзінің ашылуларымен тек ақылға қонымды, біртұтас, күдіретті Жаратушы - Құдайдың бар екенін растайды, ал ғылыми ашылулар шынайы исламның негізгі постулаттарын куәландырады. Құранда Ол қазіргі ғылым ұғымдарының баламаларын тапты, мысалы, қасиетті кітапта айтылған жындар, ол микробтар ретінде

қарастыруды ұсынды және т.б. [BRILL ' s..., Б. 679; Малюковский, 1959, Б.124; Массэ, 1961, Б. 199; Hourani, 1962, Б. 161].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдо, Мухаммад//<https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. Милославский Г. В. Абду // Ислам: энциклопедический словарь / Отв. ред. С. М. Прозоров. - М. : Наука, ГРВЛ, 1991. - С. 8. - ISBN 5-02-016941-2.
3. Али-заде, А. А. Абдо Мухаммад // Исламский энциклопедический словарь. - М. : Ансар, 2007.
4. Зеленов Е. И. Государственное управление, судебная система и армия в Египте и Сирии (XVI - начало XX в.). - СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2003.
5. Кириллина С. А. Ислам в общественной жизни Египта. - М., 1989.
6. Степанянц М. Т. О религиозных взглядах Мухаммада Абдо // Религия и общественная мысль стран Востока. - М., 1974.
7. Амин Касим. Новая женщина. (Пер. И. Ю. Крачковского). СПб., 1912.
8. Долинина А. А. Очерки истории арабской литературы нового времени. Египет и Сирия. Публицистика. 1870-1914. М., 1968.
9. Сейранян Б. Г. Мухаммед Абдо: творец мыслящего Египта // <https://istorja.ru/articles.html>
10. Кириллина С. А. Ислам в общественной жизни Египта (вторая половина XIX- начала XX в.). М., 1989.
11. Кирпиченко В. Н., Сафронов В. В. История египетской литературы XIX-XXвеков. М., 2002.
12. Левин З. И. Развитие основных течений общественно-политической мысли в Сирии и Египте. М., 1979.
13. Малюковский М. В. Начальный этап мусульманской реформации в Египте // Ученые записки Института востоковедения. Т. XVII. М., 1959.